

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри українознавства і мовної
підготовки іноземних громадян

Протокол № 1 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Проректор з навчально-методичної роботи

Каріна НЕМАШКАЛО

ІСТОРІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

робоча програма навчальної дисципліни (РПНД)

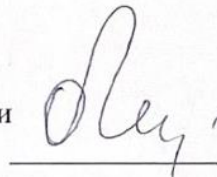
Галузь знань	всі
Спеціальність	всі
Освітній рівень	другий (магістерський)
Освітня програма	всі

Статус дисципліни	вибіркова
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська

Розробники:
канд.іст.наук, доцент

 Наталія СВИНАРЕНКО

Завідувач кафедри
українознавства і мовної підготовки
іноземних громадян

 Ольга ЧЕРЕМСЬКА

Харків
2023

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Історія науки і техніки» є вибірковим освітнім компонентом для підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Метою вивчення історії науки і техніки у вищій школі є сприяння формуванню цілісного наукового розуміння закономірностей розвитку науки і техніки як унікального напрямку розвитку суспільства та історико-культурного феномену. Пропонований курс «Історії науки і техніки» має на меті поглибити знання здобувачів, пов'язані з розвитком науки і техніки від найбільш простих знарядь до сучасних технологій.

Предметом навчальної дисципліни є історія конкретних галузей науки, соціокультурна зумовленість історичних періодів розвитку науки, закономірності накопичення та застосування науково-технічних знань людства на різних історичних етапах. Об'єктом навчальної дисципліни виступають історія розвитку науково-технічних знань людства в різних цивілізаціях та державах світу від моменту їх виникнення до наших днів.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія науки і техніки» є: розкрити основні закономірності розвитку науки і техніки в історичному контексті з найдавніших часів до сьогодення; визначити основні етапи розвитку науки і техніки та охарактеризувати кожен з них; визначити місце науки і техніки в суспільному житті та окреслити їхню роль в історичному розвитку; показати взаємозв'язок природничих, технічних та гуманітарних наук для усвідомлення студентами цілісності науки як соціокультурного явища.

Програма навчальної дисципліни передбачає навчання у формі лекцій, практичних (семінарських) занять і самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна, визначено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна

Результати навчання	Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти
розкрити закономірності розвитку науки і техніки з найдавніших часів до сьогодення, встановити етапи розвитку науки і техніки та надати визначальні ознаки кожного з них	здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати їх, презентувати і обговорювати результати наукових досліджень
визначити місце науки і техніки в суспільному житті та окреслити їхню роль в історичному поступі людської цивілізації	здатність вільно оперувати спеціальною термінологією, здатність до самонавчання

визначити специфіку інтелектуальної наукової та інженерної діяльності, показати роль особистості вченого в науково-технічному прогресі людства	здатність генерувати нові ідеї, використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини
забезпечити формування знань про науку, закономірності поступу наукового і технічного знання на різних історичних етапах, зв'язки і взаємодію з іншими формами суспільної свідомості та вимірами життя суспільства (філософією, релігією, мораллю, мистецтвом, економікою, політикою тощо)	здатність виявляти актуальні проблеми розвитку сучасної освіти, аналізувати та пропонувати шляхи їх вирішення з орієнтацією на інтереси особистості, суспільства і держави

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Зародження й розвиток наукових знань і технічних досягнень людства до XVII ст.

Тема 1. Вступ. Практичні джерела виникнення та розвитку людських знань у країнах Давнього Сходу

1.1. Вступ. Мета і завдання навчальної дисципліни «Історія науки і техніки». Місце наукових знань і роль техніки в житті людства. Ранньоісторичні підходи в поясненні походження знань. Формування перших технічних та технологічних знань.

1.2. Уявлення людей у давньосхідних суспільствах про довкілля. Поява знань з природничих наук. Математичні та природничі знання давніх цивілізацій. Зародження та розвиток гірничої справи у стародавні часи.

1.3. Технічні засоби та технічні знання давніх етапів розвитку людства на Давньому Сході. Обробка заліза. Перші закони та перша писемність. Колесо, гвинт та перші примітивні насоси. Ткацькі верстати та перші тканини. Винайдення бронзи та військова техніка у давні часи. Застосування індиго та кіновару як перших барвників при виробництві індійського традиційного одягу.

1.4. Особливості застосування технік будівництва, зрошування та ін. у країнах Стародавнього Сходу (Єгипет, Месопотамія, Індія, Китай). Вавилонська астрономія. Перші пристрої для підйому води. Будівництво гребель. Застосування меліорації та іригації. Побудова єгипетських пірамід.

1.5. Розвиток медицини у давньосхідних цивілізаціях. Досягнення у галузі анатомії, фармакології, муміфікації. Вавилонська медична практика — магічна та фізична. Дослідження єгипетського фізіолога Хабіба аль-Хазефа. Індійське традиційне лікування травами.

Тема 2. Розвиток науки і техніки у давньогрецький період та в часи еллінізму

2.1. Розвиток географічних знань у ті часи, уявлень про структуру Землі.

Зв'язок предметно-практичної діяльності з появою технічних знань. Розвиток географії, уявлень про будову Землі та її надра. Римська освіта та наука. Поява перших «енциклопедій».

2.2. Розвиток та досягнення математичних та фізичних знань. Створення засад переходу до раціонального опанування явищами природи. Елементні та атомістичні погляди у фізиці. Математичні знання давніх греків та римлян, становлення теоретичної математики. Результати досліджень Фалеса Мілетського, Піфагора, Архімеда, Герона, Плінія Старшого, Марка Вітрувія Полліона, Паппа.

2.3. Розвиток астрономічних та оптичних знань. Перші спостереження за небом. Роботи вчених Геміна, Клеомеда, Гіппарха та їх результати. Поява греко-римського (юліанського) календаря.

2.4. Розвиток античної медицини, фізіології та алхімії. Марк Вітрувій та його наукові нароби. Геоцентрична система Клавдія Птолемея. Досягнення в математиці та медицині. Гален.

2.5. Розвиток інженерно-технічної діяльності. Винаходи античного періоду: токарний верстат, гномони, сонячні та водяні годинники, автоматичні пристрої і системи для управління механізмами, машинами, комплексами винахідників Греції та Риму тощо. Дороги та водогони (акведуки) римлян. Вплив знань з техніки античного світу на розвиток цивілізацій Візантії, Індії та Середньої Азії, Японії та Європи.

Тема 3. Розвиток науки і техніки в ранньому середньовіччі (V – X ст.)

3.1. Технічні досягнення і соціальні наслідки епохи. Поява вітражів, камінів, шатуну (у майстернях ковалів), та їх масове розповсюдження. Розповсюдження використання сили води і вітру у на різних континентах.

3.2. Особливості виникнення та розвитку оптики. Перші оптичні прилади. Наукові здобутки Аль-Кінді, Ібн-Саля, Ібн аль-Хайсама, Авіценни.

3.3. Наукові та технічні досягнення країн Центральної й Південно-Східної Азії та Далекого Сходу доби Середньовіччя. Арабська наука епохи середньовіччя — загальна характеристика. «Арабські» цифри. Прорив у галузі астрономії, математики, медицини, алхімії. Результати досліджень Джабіра (Гебера), Ал-Хорезмі (Алгорисмуса), Ібн Сіні, Ал-Баттані. Винаходи китайців: фарфор, компас, порох, книгодрукування, стінобитні машини.

Тема 4. Особливості розвитку науково-технічних знань у суспільстві пізнього середньовіччя (XII – XIV ст.)

4.1. Алхімія арабського світу. Ібн ан-Надім, Ар-Разі, Джабір ібн Хаян та ін. — найвідоміші арабські алхіміки. Винайдення очищених есенцій, «філософської ртуті». Пошуки філософського каміння та еліксиру вічного життя.

4.2. Алхімія Західної Європи. Адаптація досягнень арабських та східних алхіміків на європейському ґрунті. Вінченцо Касціароло, Генніг Бранд, Іоганн

Крафт та ін. — видатні європейські алхіміки. Розвиток окультизму паралельно до розвитку християнства.

4.3. Особливості будівництва середньовічних замків. Вибір місця для побудови. Житло вельмож, добре пристосоване до тривалої облоги ворогом, де продумані до дрібниць всі необхідні комунікації з зовнішнім світом. Кам'яні неприступні замки-фортеці — донжон, міст, стіна, оглядові вежі з бійницями, двори для прислуги, каплиця, колодязь.

4.4. Середньовічні шахти. Розробка кошовних металів у середньовічній Європі. Вдосконалення гірничого обладнання того часу. Професійні артілі гірників у Саксонії, Богемії, Моравії, Сілезії. Найдавніші штольні і перші гірничі машини.

Тема 5. Наука і техніка Відродження

5.1. Досягнення інженерії, хімії, астрономії, географії. Удосконалення майстерності обрахування. Поява першого механічного годинника. Проблема нескінченності в працях Миколи Кузанського. Створення геліоцентричної системи світу. Механіка як поле діяльності техніків та митців.

5.2. Початок книгодрукування в Європі. Досягнення голландця Лауренса Костера та німця Йоганна Гутенберга у галузі друкування. Поява масової світської літератури. Внесок у друкарство чеха Швайпольта Фіоля, білоруса Франциска Скорини та ін.

5.3. Використання пороху та поява вогнепальної зброї в Європі. Порох як один з «чотирьох великих китайських винаходів». Поява гармат, бастионної системи. Розвиток виробництва зброї у різних країнах світу.

5.4. Розвиток суднобудування. Великі географічні відкриття. Поява галер, каравел, карак та галеонів. «Золотий вік» галерних флотів. Вітрильні кораблі.

5.5. Розвиток архітектури. Леонардо да Вінчі — вчений, інженер, винахідник, архітектор, митець. Особливості будівництва середньовічних замків. Розкішні інтер'єри замків. Специфіка вибору інженерних рішень.

Змістовий модуль 2. Наукові знання та технології від XVII ст. і до наших днів

Тема 6. Наука і техніка часів Галілея та Ньютона

6.1. Розвиток мануфактурного виробництва. Особливості розвитку мануфактур по різних європейським країнам. Водяна помпа Томаса Севері. Машина Томаса Ньюкомена. Вдосконалення технологічних процесів.

6.2. Світові досягнення у текстильній промисловості. Нові технології у прядінні і фарбуванні тканин. Прядильні апарати того часу. Рівень розвитку прядильної справи у різних країнах світу.

6.3. Досягнення у металургії. Заміна дерева на кокс Клементом Клерком. Отримання чавуну з руди у доменній печі Абрахамом Дарбі. Розвиток масового виробництва зброї.

6.4. Поява перших елементарних електричних машин. Винаходи Джеймса Уатта — машини подвійної дії універсального призначення. Розповсюдження її у обробній та видобувній промисловості.

Тема 7. Розвиток світової науки і техніки у XVIII ст.

7.1. Еволюція науково-технічного прогресу. Машинне виробництво як підвалина суспільного прогресу. Співвідношення технічного та наукового прогресу. Парова машина та її численні модифікації та удосконалення.

7.2. Зародження сучасної металургії. Виробництво чавуну та сталі, прокатних станів. Процес пудлінгування Генрі Корта. Застосування процесу гарячого дуття при плавці руди.

7.3. Нововведення у розвитку кораблебудування. Удосконалення військових кораблів — формування ескадр, кораблі для розвідки та посильні судна. Поява парових броненосних кораблів — закінчення епохи вітрильного флоту.

7.5. Поява та розвиток телеграфу: від оптичного до фототелеграфу. Винахід С.Морзе та його місце в історії людства. Семафорна азбука і геліограф. Роль цього відкриття в історії тогочасного суспільства.

Тема 8. Технічний прогрес та наукові знання у XIX ст.– на початку XX ст.

8.1. Революція у галузі природознавства наприкінці XIX - на початку XX ст. Загальні тенденції розвитку науки і техніки. Досягнення видатних науковців. Головні технічні досягнення XIX ст. Поява телефонного зв'язку та значення цього відкриття в історії людства.

8.2. Досягнення у галузі хімії та фізики. Фізико-математичне природознавство XIX ст. Дослідження в галузі фізичного пізнання (термодинаміка, електрика, оптика). Фізико-хімічний напрямок досліджень. Досягнення в органічній хімії. Д.Менделєєв та його внесок у розвиток хімічного пізнання.

8.3. Досягнення у галузі біології та медицини. Еволюційне вчення Ч.Дарвіна та його вплив на різні галузі пізнання живого. Клітинна теорія та розвиток мікроскопічних біолого-медицих досліджень. Поява сучасних антибіотиків. Зародження генетики.

8.4. Еволюція транспорту. Поява метрополітену у Лондоні. Абрахам Дарбі III будує у Шропширі перший у Європі залізничний міст. Поява першої електричної колії у Берліні. Поява першого тролейбусу у передмісті Берліну Галензее.

Тема 9. Науково-технологічний розвиток людства у XX ст.

9.1. Науково-технічна революція: джерела та особливості. Перехід до масового поточного виробництва. Автоматизація виробництва. Зростання рівня життя населення світу.

9.2. Джерела інформаційних технологій: електронно-обчислювальні машини, нейрокомп'ютери, суперкомп'ютери. Поява перших електронно-обчислювальних машин та програм для них. Поява інтернету та мобільних телефонів. Корпоративні комп'ютерні мережі. Нерівномірність їх розповсюдження у світі.

9.3. Розвиток знань про атомну енергію, хімічні системи та практичні орієнтації хімії XX ст. Поява перших промислових атомних електростанцій.

Проблеми енергетичної безпеки. Аварія на Чорнобильській АЕС та відповідні висновки. Будівництво АЕС у Південно-Східній Азії.

9.4. Сучасна концепція еволюції. Розвиток знань про концепція коеволуції, концепцію ноосфери, генетику і еволюцію. Результати новітніх досліджень провідних генетиків світу. Клонування, штучне запліднення, інноваційна хірургія та ін. — як реалії світової медицини ХХ ст.

Тема 10. Наукові стратегії і перспективи науки ХХІ ст.

10.1. Особливості і тенденції науково-технічного розвитку. Еволюція науково-технічних знань у ХХІ ст. Екологічне виховання у світі як сучасний пріоритет. Принципи системності та глобального еволюціонізму в сучасній науці.

10.2. Розвиток біотехнології у металургії та енергетиці. Еволюція на космологічному рівні. Еволюція на хімічному та біологічному рівні. Проблеми ресурсного забезпечення людства у світі: регіональні аспекти. Поява генно-модифікованих продуктів. Безмашинна енергетика. Відновлювальна енергетика. Дослідження сучасних провідних науковців.

10.3. Досягнення у кібернетиці та інформаційні мережеві технології. Розвиток кібернетики та інформатики у сучасному світі. Внесок у науку Чарльза Таусена. Значення інтернету для сучасного суспільства.

10.4. Дія лазерного променя. Можливості нанотехнологій у сучасному світі. Поява волоконно-оптичних ліній зв'язку. Рівень застосування лазерного променя у різних країнах світу.

Перелік практичних (семінарських) занять / завдань за навчальною дисципліною наведено в табл. 2

Таблиця 2

Перелік практичних (семінарських) завдань

Назва теми та / або завдання	Зміст
Тема 1. Завдання 1	Наука і техніка у давні часи
Тема 2. Завдання 2	Розвиток науково-технічної думки у часи Давньої Греції та Давнього Риму
Тема 3. Завдання 3	Світова наука і техніка у V –X ст.
Тема 4. Завдання 4	Науково-технічні знання людства епохи пізнього середньовіччя (XII –XIV ст.
Тема 5. Завдання 5	Світова наука і техніка за часів Ренесансу
Тема 6. Завдання 6	Світова наука і техніка у XVII ст.
Тема 7. Завдання 7	Світова наука і техніка у XVIII ст.
Тема 8. Завдання 8	Рівень розвитку науково-технічних знань людства у XIX-XX ст.
Тема 9. Завдання 9	Історія науково-технічної думки у XX ст.
Тема 10. Завдання 10	Розвиток науково-технічної думки у ХХІ ст.

Перелік самостійної роботи за навчальною дисципліною наведено в табл. 3

Перелік самостійної роботи

Назва теми та / або завдання	Зміст
Тема 1 - 10	Вивчення лекційного матеріалу
Тема 1 - 10	Підготовка до практичних занять
Тема 9, 10	Підготовка до дискусій
Тема 1 - 9	Підготовка до написання контрольної роботи

Кількість годин лекційних, практичних занять та годин самостійної роботи наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У процесі викладання навчальної дисципліни для набуття визначених результатів навчання, активізації освітнього процесу передбачено застосування таких методів навчання:

- *словесних*: систематизуюча лекція (1,2), проблемна лекція (теми 3, 5, 7, 9), інтерактивна лекція (теми 4, 8), інформаційна лекція (тема 10);
- *наочних*: демонстрація ілюстративних матеріалів (теми 1 – 10).
- *практичних*: дискусія (теми 1, 2, 4, 8, 10), дебати (теми 3, 5, 7, 9), робота малими групами (теми 1, 6).

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця використовує накопичувальну (100-бальну) систему.

Поточний контроль, що здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, практичних (семінарських) занять і оцінюється сумою набраних балів (максимальна сума – 100 балів; мінімальна сума, що дозволяє здобувачу отримати залік – 60 балів).

Підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі семестрового диференційованого заліку, відповідно до графіку навчального процесу.

Проведення **поточного оцінювання** знань здобувачів відбувається під час практичних (семінарських) занять.

У ході поточного контролю максимально можна отримати: за виконання інтерактивних завдань - 20 балів, обговорення актуальних питань теми та участь у дискусіях на практичних (семінарських) заняттях - 50 балів, письмові модульні контрольні роботи – 14 та 16 балів відповідно.

Підсумковий/семестровий контроль знань та компетентностей здобувачів з навчальної дисципліни здійснюється на підставі накопичувальної системи оцінювання протягом семестру. Результат семестрового заліку оцінюється у балах (максимальна кількість – 100 балів, мінімальна кількість, що зараховується, – 60 балів). Здобувача вищої освіти слід **вважати атестованим**, якщо сума балів, одержаних за результатами семестрової перевірки успішності, дорівнює або

перевищує 60.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни розраховується з урахування балів, отриманих під час поточного контролю за накопичувальною системою. Сумарний результат у балах за семестр складає: “60 і більше балів - зараховано”, “59 і менше балів - не зараховано” та заноситься в залікову відомість “Відомість обліку успішності” навчальної дисципліни.

Більш детальну інформацію щодо системи оцінювання наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Байнум В. Коротка історія науки. Переклад з англ. Н. Яцюк. Київ. «Наш формат», 2023. 272 с.

2. Баличева Л. В. Соціальна та економічна історія України: від середини XVII до початку XX ст. [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Л. В. Баличева, Л. Е. Добрунова, Н. Л. Шелкунова ; ХНЕУ ім. С. Кузнеця. – Електрон. текстові дан.(547 КБ).Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020.157 с. ; <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/24525>

3. Вайнберг С. Пояснюючи світ. Історія сучасної науки. Київ. «Наш формат», 2019. 352 с.

4. Історія науки і техніки [Електронний ресурс] : наук.-допом. бібліогр. покажч. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ф-т історії, політології та нац. безпеки, Каф. історії України та археології, Бібліотека ; укладач Л. Дейнека ; упоряд. І. Рудянин. – Електрон. текст. дані. Луцьк, 2021. 131 с.; <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/19466>

5. Історія науки і техніки: Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій/ Гол. ред. О.Я. Пилипчук. Київ: ДУІТ, 2018. Том 8. Вип. 1 (12). 278 с.

6. Лебедев І. К. Історія науки і техніки : навч.-метод. матеріали для студ. ф-ту прикладної математики ; навч. посіб. для студ. спец. 113 «Прикладна математика», 121 «Інженерія програмного забезпечення», 123 «Комп'ютерна інженерія» / І. К. Лебедев, Л. Р. Ігнатова, А. І. Махінко ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. 128 с.

7. Мельник О. О. Історія науки і техніки: Навчальний посібник / О. О. Мельник, О. І. Лобода / Мелітополь: ФО-Одноріг Т. В., 2018. 310 с.

8. Соціальна та економічна історія України: від найдавніших часів до середини XVII ст. : навч. посіб. / Л. В. Баличева, Л. Е. Добрунова, В. М. Мацюцький, А. О. Пастушенко ; ХНЕУ ім. С. Кузнеця. – Електрон. текстові дан. (382 КБ). Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 124 с.; <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/22150>

9. Соціальна та економічна історія України: від 1917 до 1939 р. [Електронний ресурс] : навчальний посібник / Л. В. Баличева, Л. Е. Добрунова, В. М. Мацюцький, Н. О. Свиначенко; Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця. – Електрон. текст. дан. (473 КБ). Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 140 с. <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/30023>

Додаткова

10. Бей Н. О. Основні напрями удосконалення виробництва вітчизняних автомобілів у першій половині ХХ століття [Електронний ресурс] / Н. О. Бей // Історія науки і техніки. Київ, 2018. – Т. 8, вип. 1. С. 12–22. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ictnt_2018_8_1_4

11. Добрунова Л. Е. Сучасні тенденції гуманітарної освіти / Л. Е. Добрунова, Л. В. Баличева, Н. О. Свиначенко // Інноваційний розвиток науки, техніки та освіти. Матеріали 2-ї Міжнародної науково-практичної конференції. - Ванкувер, Канада: Ідеальне видавництво, 2023. - С. 571-579. – Режим доступу: <https://sci-conf.com.ua/ii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-innovative-development-of-science-technology-and-education-16-18-11-2023-vancouver-kanada-arhiv/>

12. Класична наука епохи модерну [Електронний ресурс] // Історія науки й техніки : навч. посіб. / Р. В. Гула, І. Г. Передерій, О. В. Вітринська, Л. Б. Гаращенко. Київ, 2020. С. 94–105. – Режим доступу: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/6703>

13. Мельник М. О. Наука і техніка доби Відродження [Електронний ресурс] // Історія науки і техніки : навч. посіб. / О. О. Мельник, О. І. Лобода. Мелітополь, 2018. С. 104–114. – Режим доступу: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/9736>

14. Мельник М. О. Наука і техніка доби Просвітництва [Електронний ресурс] // Історія науки і техніки : навч. посіб. / О. О. Мельник, О. І. Лобода. Мелітополь, 2018. С. 123–133. – Режим доступу: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/9736>

15. Мельник М. О. Розвиток науки і техніки в умовах промислової революції ХІХ століття [Електронний ресурс] // Історія науки і техніки : навч. посіб. / О. О. Мельник, О. І. Лобода. Мелітополь, 2018. С. 134–169. – Режим доступу: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/9736>

16. Мельник М. О. Технічні та наукові досягнення Середньовіччя [Електронний ресурс] // Історія науки і техніки : навч. посіб. / О. О. Мельник, О. І. Лобода. Мелітополь, 2018. С. 86–103. – Режим доступу: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/9736>

17. Мельник М. О. Розвиток науки і техніки у Новий час [Електронний ресурс] // Історія науки і техніки : навч. посіб. / О. О. Мельник, О. І. Лобода. Мелітополь, 2018. С. 115–122. – Режим доступу: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/9736>

18. Наука й техніка Стародавнього світу. Наука й техніка античності [Електронний ресурс] // Історія науки й техніки : навч. посіб. / Р. В. Гула, І. Г. Передерій, О. В. Вітринська, Л. Б. Гаращенко. Київ, 2020. С. 37–48. – Режим доступу: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/6703>

19. Науково-технічна революція Нового часу [Електронний ресурс] // Історія науки й техніки : навч. посіб. / Р. В. Гула, І. Г. Передерій, О. В. Вітринська, Л. Б. Гаращенко. Київ, 2020. С. 76–93. – Режим доступу: <http://reposit.nupr.edu.ua/handle/PoltNTU/6703>

20. Некласична наука першої половини ХХ ст. [Електронний ресурс] // Історія науки й техніки : навч. посіб. / Р. В. Гула, І. Г. Передерій, О. В. Вітринська, Л. Б. Гаращенко. Київ, 2020. С. 117–125. – Режим доступу: <http://reposit.nupr.edu.ua/handle/PoltNTU/6703>

21. Новітні технології ХХ ст. [Електронний ресурс] // Історія науки й техніки : навч. посіб. / Р. В. Гула, І. Г. Передерій, О. В. Вітринська, Л. Б. Гаращенко. Київ, 2020. С. 126–141. – Режим доступу: <http://reposit.nupr.edu.ua/handle/PoltNTU/6703>

22. Свинаренко Н.О. Про рівень розвитку медичної наукової думки та лікарську допомогу на Слобожанщині у ХІХ ст.: реалії тогочасного буття / Н.О. Свинаренко // Різновиди інтелекту та їх роль в освітньому процесі ХХІ століття : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 4 грудня – 14 січня 2024 року. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. - С.78-81. – Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/31876>

23. Свинаренко Н.О. Українське радянське суспільство (30-х рр. ХХ ст.) : провідні суспільно-політичні, культурні, освітні тенденції / Н.О. Свинаренко, Л.Е. Добрунова // Культурологічний альманах. - Випуск 1. - 2023. - С.64-69. - Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/29969>

24. Свинаренко Н.О. Український історико-архітектурний та музейний потенціал для успішної культурної євроінтеграції // Південний архів (історичні науки): Збірник наукових праць. Вип. ХХХІХ. Івано-Франківськ : ХДУ, 2022. С.19-26. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-39-3>

25. Технічні інновації другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [Електронний ресурс] // Історія науки й техніки : навч. посіб. / Р. В. Гула, І. Г. Передерій, О. В. Вітринська, Л. Б. Гаращенко. Київ, 2020. С. 106 –116. – Режим доступу: <http://reposit.nupr.edu.ua/handle/PoltNTU/6703>

Інформаційні ресурси

26. Сайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, архів міжнародного наукового журналу «Наука та наукознавство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/nnz/index.html>

27. Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua>